Ю.М. Сапачук, асп.

ФІНАНСОВА БЕЗПЕКА –СКЛАДОВА СУЧАСНОЇ ФІНАНСОВОЇ ПОЛІТИКИ

Висвітлено загальні принципи формування фінансової політики, тісний зв'язок фінансової та загальної економічної політики. Окремо виділено питання формування фінансової безпеки як пріоритетний напрям сучасної фінансової політики.

The main principles of formation of the financial policy and the close relation of the financial and general economic policy are covered. The topic of the formation of financial safety as a priority direction of the modern financial policy is separately allocated.

Ключові слова: фінансова політика, економічна політика, фінансова безпека, фінансовий ринок, фінансова система

Keywords: financial policy, economic policy, financial safety, financial market, financial system

В економічній літературі категорія фінансової політики розглядається як один із комплексних інструментів впливу держави на економіку, а також форма реалізації функцій фінансів. Саме ж питання щодо власне функцій фінансів в економічній літературі є предметом дискусій і його потрібно розглядати в тісному зв'язку із розвитком самих ринкових відносин в економіці, а також із рівнем інтеграції та ступенем взаємодії інституту державних фінансів, ринку фінансових послуг та фінансів реального сектора. В низці країн Західної Європи, США та Японії цей взаємозв'язок досяг високого рівня, а держава відповідними інституціями сприяє забезпеченню ефективності взаємодії фінансів реального сектору із ринком фінансових послуг та державними фінансами загалом. Аналізуючи сучасний стан економічного розвитку можна завважити, що стрімкий розвиток матеріально-технічної сфери суспільства, внаслідок перманентного процесу НТР останніх десятиліть, створює виклик, котрий полягає у певній невідповідності сучасної матеріально-технічної бази з новими умовами господарювання. «Світове господарство, розвиваючись у багатьох напрямках під впливом неринкових за своєю природою факторів (інформатика, знання, зміна моделей мотивації до господарської діяльності тощо) досягає нині самих досконалих ринкових форм, які через певний проміжок часу неминуче прийдуть до різкого загострення протиріччя з новими постіндустріальними умовами» [1, с. 12]. Мається на увазі якісні зміни у відносинах власності із появою та розповсюдженням інформації та знань як одного з найважливіших факторів виробництва, що також відображається в організаційно-економічній площині, в механізмах мотивації та стимулах до трудової діяльності. В фінансово-кредитній площині, на ринку фінансових послуг, теж відбулись глибокі структурні зміни – стрімкий розвиток похідних фінансових інструментів (опціонів, ф'ючерсів, деривативів) та їх використання на фінансових ринках із допомогою ІКТ (інтернет-банкінг, інтернет-трейдинг, інтернет-страхування тощо).

Подальше поглиблення процесів інтеграції та глобалізації економічних зв'язків потребує системного аналізу в площині інституційного аспекту формування економічної політики – сфери державних фінансів. В цій площині окремо слід виділити аспект формування концепції фінансової політики на макрорівні nf з урахуванням викликів нового глобального фінансово-економічного середовища, котрі загрожують, як показує остання фінансова криза 2008 року? безпрецедентними за своїми масштабами кризовими явищами у фінансовій сфері, що вимагає нового підходу у забезпеченні ефективних заходів фінансової безпеки.

В сучасній світовій фінансовій думці слід виділити відомих економістів – Дж.Б'юкенена, Е.Ліндаля, К.Вікселя, котрі ще на початку минулого століття довели, що фінанси справляють величезний вплив на економічні процеси в державі. Також проблеми фінансової сфери активно досліджували – Дж. Стігліц, С. Фішер, Мауро П., Д. Блейк, В. Ален, Дж.К. Ван Хорн, Д. Едмістер та ін.

Розглядаючи процес формування фінансової політики, корисними для всебічного аналізу цієї категорії можуть виявитись певні напрацювання економістів ще радянської доби. Зокрема, один з найавторитетніших радянських вчених О. Александров ще у середині минулого століття виділяв поряд із розподільною та контрольною ще й виробничу функцію фінансів, тобто функцію що опосередковує кругооборот виробничих фондів [2, с.32]. О. Бірман, аналізуючи виробничу функцію, виділяв її як «забезпечення підприємств і організацій грошовими коштами для нормального функціонування» [3, с. 110] і пов'язував її не з мобілізацією фінансових ресурсів, а зкругооборотом коштів та системою розрахунків у процесі господарювання. Слід зазначити, що стосовно планової економіки ці визначення виглядають абсолютно логічними, адже розподіл та перерозподіл фінансових ресурсів відбувався прямим державним регулюванням, виключно через державний бюджет, а, отже, фінансовий ринок взагалі не був задіяний. Деякі автори, зокрема В. Чантладзе, виділяли ще й госпрозрахункову функцію, виходячи з того, що розподільна й контрольна функції недостатньо повно розкривають внутрішню сутність фінансів [4, с.237].

В контексті формування економічної політики визнання наявності виробничої функції тягне за собою певний висновок – функції розподілу та регулювання державою грошових потоків не єдині важливі функції, що мають враховуватись при розробці фінансової політики. У першу чергу, ця політика має забезпечувати приростання активної частини національного багатства – фінансових ресурсів, та ефективне їх використання. Адже тільки за цієї умови можна забезпечити задоволення постійно зростаючих потреб суспільства, зокрема: соціальні потреби, управління та оборона.

Наявні в економічній літературі ще радянської доби визначення сутності фінансової політики, зроблені в основному в кінці минулого століття, випливали з вирішальної ролі держави в розбудові економіки на основі жорсткого контролю за розподілом фінансових ресурсів на всіх рівнях управління. Цим пояснюється те, що більшість радянських вчених при визначенні поняття «фінансова політика» робили наголос на основній, але не єдиній її складовій – державних фінансах.

Більш широке трактування поняття «фінансова політика» отримало в останні роки. Характерним для вже пострадянського періоду є визначення Б. Райзенберга, Л. Лозовського, Е. Стародубцева, які вважають, що це політика уряду стосовно формування і використання державних фінансових ресурсів, регулювання доходів і видатків, формування і використання коштів державного бюджету, податкового регулювання, управління грошовим оборотом, впливу на курс національної валюти [5, с.446].

Окремі українські вчені розширили поняття «фінансова політика» за рахунок виділення в її складі регіонів та галузей економіки, зокрема П. Юхименко [7, с.101, 105], М. Азаров, Ф. Яременко і Т. Єфименко [8, с.15-16] та росіянин В. Ковальов [6, с.23]. При цьому П.І. Юхименко, Л. Лазебник та відомий економіст-росіянин Л. Абалкін [9, с.67] вводять у визначення «фінансова політика» регулювання і кредитні потоки, а О. Василик [11, с.57] та російський вчений А. Колесов [10, с.10] розширили розуміння фінансової політики за рахунок включення в її сферу таких складових, як антимонопольна, бюджетна, валютна, кредитна, податкова, страхова, митна та інвестиційна політика, державний борг, фінансовий ринок, співробітництво з міжнародними фінансовими організаціями, хоча багато із названих складових є частиною державних фінансів.

Також значний внесок у розвиток фінансової думки внесли В. Федосов, В. Опарін, С. Льовочкін, Б. Карпінський, О. Герасименко, С. Юрій, І. Мисляєва, М. Заріпов та ін.

З огляду на суперечливий характер сьогоднішніх стрімких процесів глобалізації та інтеграції фінансово-грошових потоків, їх зростаючу мобільність, виникає об'єктивна необхідність нового осмислення цілей та завдань, що стоять перед регулюючими органами сучасного інформаційно-економічного середовища на державному та світовому рівні. Динамізм швидкої переорієнтації потоків ресурсів, грошей, капіталу вимагає такого ж динамічного й адекватного реаліям сьогодення комплексу заходів та інструментів впливу з метою не тільки ефективного розвитку економіки, показників її зростання, але й запобігання новітнім безпрецедентним викликам фінансово-економічній стабільності, котрі виникають внаслідок відриву фінансової сфери від матеріально-речової основи товарів, послуг і капіталу.

Отже перед сучасною фінансовою політикою стоїть завдання щодо забезпечення умов для розвитку економіки загалом і в цьому контексті формування фінансових ресурсів країни, зокрема задля забезпечення стійких показників економічного зростання. Окремо слід виділити напрям гарантування фінансової безпеки, як один із найважливіших напрямів розробки фінансової політики в сучасних умовах з метою нейтралізації негативної кон'юнктури світових ринків.

Аналізуючи вищевказані визначення поняття «фінансової політики», можна зазначити поступову зміну точки зору щодо ототожнення фінансової політики не лише із сферою функціонування державних фінансів, а й бюджетною політикою. Зокрема, відомий український дослідник теорії фінансів О.Д. Василик у поняття «фінансова політика» включає деякі інші складові фінансової системи, які на сьогодні в ряді

провідних високорозвинених країн охоплюються активним державним регулюванням, але з державними фінансами прямо (адміністративно) не пов'язані.

Наведемо основні визначення поняття «фінансова політика». Так О. Василик дає визначення: «фінансова політика держави – досить складна сфера діяльності законодавчої і виконавчої влади, яка поєднує заходи, методи і форми організації та використання фінансів для забезпечення її економічного і соціального розвитку» [11, с.57]. В. Федосов, В. Опарін, С. Льовочкін вважають, що: «фінансова політика є комплексом дій і заходів держави в межах наданих їй функцій та повноважень у сфері фінансів, завжди має бути адекватною відповідній економічній та політичній ситуації, що складається в певний історичний момент у конкретній країні» [12, с.30]. За визначенням О. Герасименко: «фінансова політика – є складовою частиною економічної політики держави, головним завданням якої є забезпечення фінансовими ресурсами економічної та соціальної державних програм» [13, с.16]. С. Юрій, В. Федосов під фінансовою політикою розуміють: «сукупність розподільчих і перерозподільчих заходів, які держава здійснює через фінансову систему, щодо організації та використання фінансових відносин із метою забезпечення зростання ВВП країни і підвищення добробуту всіх членів суспільства» [14, с.80]. І. Мисляєва вважає, що «фінансова політика – це заснована на фінансовому законодавстві цілеспрямована діяльність держави, пов'язана з мобілізацією фінансових ресурсів, їх розподілом і використанням для виконання державою своїх функцій» [15, с.14]. М. Заріпов зазначає, що: «сукупність державних заходів по оптимізації і розвитку економічних і соціальних умов з використанням централізованих грошових ресурсів формує фінансову політику держави, … під фінансовою політикою розуміють відповідне регулювання економіки за допомогою доходів і видатків (фіскальна політика) та бюджету (бюджетна політика)» [16, с.148]. Отже, можна зробити висновок, що загалом фінансова політика є однією з найважливіших складових економічної політики, а також при цьому – одним із основних інструментів досягнення макроекономічних, регіональних і галузевих цілей. Майже всі визначення характеризують ключові функції – мобілізацію, розподіл та ефективне використання фінансових ресурсів.

Ефективність втілення в життя фінансової політики тісно пов'язана з певними важелями її реалізації. Так, слід виділити ставки податків та зборів, податкові пільги, мита, екологічні платежі, механізми формування структури видатків бюджету та забезпечення ефективного використання бюджетних коштів, грошової емісії, видачі і погашення кредиту та плати за нього, фондового ринку та валютного курсу тощо. Пріоритетність цих важелів залежить від стану економіки та стратегічних завдань, які вирішує суспільство на різних етапах свого розвитку. В результаті механізм застосування різноманітних фінансових та монетарних важелів постійно змінюється, без чого неможливе ефективне вирішення завдань, що стоять перед фінансовою політикою.

Як вже було зазначено, сутність фінансової політики тісно пов'язана, зокрема, з розподілом фінансових ресурсів. На сучасному етапі розвитку економіки подальший розвиток міжнародних ринків та інтеграційні процеси на них сприяють розвитку світової економіки, оскільки дають змогу кращого розподілу фінансових ресурсів у світовому масштабі. Водночас вони роблять більш взаємозалежними економіки різних країн і зменшують можливості урядів країн у регулюванні процесів на національних фінансових ринках. Розвиток та глобалізація фінансових ринків створили передумови для значного зростання системних ризиків, а також самого обсягу негативного впливу кризових явищ. Отже, на сьогодні вкрай важливим завданням фінансової політики держави є гарантування рівня фінансової безпеки.

Фінансова безпека є ключовою ланкою системи економічної безпеки країни, що безпосередньо впливає на інші її складові – промислову, енергетичну, продовольчу тощо. Тому запобігання негативному впливу фінансових чинників на економічний розвиток власне і є предметом політики у сфері фінансової безпеки. Йдеться про проведення таких заходів: податкової, бюджетної, монетарної політик та політики регулювання фінансових ринків, які б сприяли нарощуванню фінансових ресурсів країни і не порушували фінансової стабільності. Вже в сутність поняття «фінансова безпека» закладено її взаємозв'язок з національною безпекою країни в цілому, оскільки дефіцит фінансових ресурсів може призводити до недофінансування базових потреб у різних сферах життєдіяльності суспільства та уповільнення економічного розвитку.

Торкаючись поняття «фінансова безпека», слід окремо виділити «фінансову безпеку держави» – «стабільність системи державних фінансів та спроможність держави виконувати свої внутрішні та зовнішні зобов'язання» [17, с.337]. Проявом порушення такої безпеки можуть бути: а) технічна неплатоспроможність держави (дефолт), що зумовлюється відсутністю або недостатністю наявних фінансових ресурсів для виконання таких зобов'язань; б) прихований дефіцит бюджету, або зростання заборгованості держави перед одержувачами бюджетних коштів та постачальниками економічних благ для державного споживання. У широкому розумінні фінансова безпека, включаючи фінансову безпеку держави, є окремою частиною державної фінансової політики, яка в науково-економічній літературі фігурує під назвою «політика у сфері фінансової безпеки».

Фінансова безпека кожної конкретної країни значною мірою залежить від рівня її соціально-економічного розвитку, послідовності та передбачуваності державної економічної політики, наявності системи інституційного захисту фінансової безпеки, яка унеможливлює прийняття волюнтаристських рішень і дій у сфері податкової, бюджетної та монетарної політики. Значний вплив на фінансову безпеку справляє рівень інтегрованості фінансової системи країни у світовий фінансовий ринок.

Прискорена глобалізація світового ринку та фінансів створює нові можливості для фінансування економічного розвитку і водночас посилює загрози для країн зі слабкими фінансовими системами. Сучасна валютно-фінансова система характеризується

найвищим ступенем міжнародної інтегрованості капіталу при збереженні національно-державної форми організації грошово-кредитних та бюджетних систем. Потужність світових фінансових ринків за обсягами фінансових ресурсів значно перевищує фінансові системи окремих країн, що робить останні вразливими до кон'юнктурних коливань на цих ринках та світових фінансових криз.

До основних слабких місць сучасної фінансової системи в глобальному масштабі, які можуть призвести до нестабільності у фінансовому секторі конкретної країни можна віднести: 1) завищену вартість фінансових активів на світових фінансових ринках та низький рівень їх прибутковості, що може призвести до знецінення таких активів і збитків фінансових інститутів; 2) поглиблення міжнародних фінансових дисбалансів – зростання позитивного сальдо поточного рахунку азійських країн та експортерів нафти супроводжується безпрецедентним рівнем дефіциту торговельного балансу США; 3) глобальне зростання заборгованості корпоративного сектора та відповідно зниження його платоспроможності [18, с.9].

Особливу небезпеку для фінансових систем окремих країн утворюють так звані спекулятивні капітали, рух яких зумовлюється пошуком арбітражної ренти на нових ринках із вищим рівнем процентних ставок. На необхідності обмеження мобільності спекулятивних капіталів та зменшення дестабілізуючих можливостей «гарячих» короткострокових грошей наголошують нині багато економістів. Достатні обсяги золотовалютних резервів не гарантують захисту фінансової системи країни від зовнішніх дестабілізуючих чинників. Інтервенції на внутрішньому валютному ринку дозволяють тимчасово стабілізувати курс національної валюти. Проте вони не здатні протягом тривалого часу забезпечувати порушений баланс поточних платежів по зовнішньоторговельних операціях, оскільки валютні резерви різко скорочуються.

Необхідно врахувати також потенційний вплив геополітичних чинників на стан фінансової безпеки. Сьогодні розвиненими країнами застосовуються потужні економічні чинники завоювання світового економічного простору – доктрина економічного експансіонізму, що виправдовує зовнішньоекономічну експансію, спрямовану на захоплення частини національного доходу інших країн, використання сировинних, фінансових та інших ресурсів держав [19]. Відтак загроза фінансовій безпеці для менш розвинених країн посилюється внаслідок цілеспрямованої політики високорозвинених країн та транснаціональних фінансових корпорацій, націленої на використання фінансових ресурсів перших у власних інтересах. Фінансові механізми застосовуються як спосіб контролю за країнами-боржниками і по суті є сучасною формою колоніалізму. Під тиском глобалізації послаблюються можливості уряду реалізувати обрану фінансову політику, ризики негативного впливу світової фінансової системи на окремі країни посилюються. Міжнародний досвід останніх десятиліть вказує на те, що будь-які кризові явища світової фінансової системи в умовах слабкої відкритої економіки можуть призводити до масштабних коливань курсів національних валют, зумовлених непередбачуваними коливаннями платіжного балансу, та суверенного дефолту.

Щодо фінансової політики України, то її важливою складовою має стати політика у сфері фінансової безпеки, побудована на науково-обгрунтованих методологічних принципах ідентифікації загроз та ризиків. Для західної економічної науки характерним є аналіз можливих загроз для фінансової безпеки як країни в цілому (стійкість фінансової системи), так і окремих складових фінансової системи (банківської, податкової та бюджетної систем, фондового ринку). Заслуговують на увагу підходи англійських економістів до оцінки потенційних ризиків порушення фінансової стабільності, що полягають у: 1) встановленні основних зон вразливості або слабких місць фінансової системи; 2) ідентифікації потенційних сценаріїв та передавальних механізмів впливу на фінансову систему через підвищення фінансових ризиків; 3) оцінці «агрегованого ризику фінансової системи» (потенційний рівень інфляції, темпів зростання ВВП); 4) ідентифікації пріоритетних напрямів політики у сфері фінансової безпеки, спрямованої на нейтралізацію потенційних ризиків [18, с. 9].

Вітчизняні економісти О. Василик та С. Мочерний до найважливіших (базових) показників фінансової безпеки відносять величину внутрішнього і зовнішнього боргу, рівень інфляції, стійкість національної валюти, сальдо платіжного балансу, оскільки саме ці показники адекватно відображають поточний та очікуваний стан фінансової системи та її здатність до нагромадження фінансових ресурсів для економічного розвитку [20, с.807].

Отже, загалом фінансова політика за своєю природою дуже динамічне явище. Вона потребує наукового підходу до її розробки, відповідності закономірностям суспільного розвитку, врахування надбань економічної і фінансової теорії. Тобто, фінансова політика має базуватись на науково обґрунтованій концепції економічного розвитку суспільства і давати реальні поточні результати (макроекономічну збалансованість, бездефіцитність бюджету, оптимальний обсяг державного боргу тощо) та стратегічні (сталий економічний розвиток країни, зростання ВВП, інвестицій, добробут у населення, платоспроможності країни), а також передбачати адекватні концепції економічного розвитку фінансові механізми реалізації.

Результатами ефективного втілення інструментів фінансової політики можуть бути: створення сприятливих умов для активізації підприємницької діяльності; визначення раціональних форм вилучення доходів підприємств на користь держави, а також часки участі населення в формуванні фінансових ресурсів; підвищення ефективності використання цих ресурсів завдяки їх розподілу між сферами суспільного виробництва та концентрації на визначальних напрямках соціально-економічного розвитку. Причому процес формування фінансової політики має супроводжуватися визначенням принципів побудови механізму її реалізації, що дозволяє найбільш успішно досягти намічених цілей.

У сфері фінансової безпеки, як одного із ключових напрямів фінансової політики, державна політика потребує чітко визначених концептуальних засад та стратегічних цілей, що мають в себе включати: 1) визначення критеріїв і параметрів фінансової безпеки; 2) розробка механізмів і заходів ідентифікації загроз фінансовій безпеці, форм їх прояву і локалізації; 3) встановлення основних суб'єктів загроз, механізмів їх функціонування і впливу на національну фінансову систему; 4) розробку методології прогнозування,

виявлення і запобігання виникненню чинників, що визначають виникнення загроз фінансовій безпеці, проведення досліджень з виявлення тенденцій і можливостей розвитку таких загроз.

Для реалізації політики у сфері фінансової безпеки важливим є питання координацій дій податкової, бюджетної та монетарної політики з метою запобігання їх можливому негативному впливу на таку безпеку.

Література:

1. Мазур І. Причини фінансової кризи в умовах глобалізації / І. Мазур, Ю. Сапачук // Вісник національного університету імені Тараса Шевченка / економіка. – №109/2009. – С. 9-13
2. Александров А.М. Финансы СССР / А. Александров. – М.: Госфиниздат, 1952.
3. Бирман А.М. Почерки теории советских финансов / А. Бирман. – Тбилиси: Тбилисский гос. ун-т., 1976
4. Чантладзе В.Г. Воросы теории финансов / В. Чантладзе. – Тбилиси : Тбилисский гос.ун-т, 1976
5. Рейзенберг Б. Сучасний економічний словник / Б. Рейзенберг, Л. Лозовський, Е. Стародубцева – 5-те вид., перероб. і доп. – М.:2006
6. Финансы / ред.В.В.Ковалева. – М.: Проспект, 2004
7. Юхименко П.І. Сучасні тенденції і стратегія фінансової політики України / П. Юхименко // Фінанси України. – 2005. – №10. – С.99-106.
8. Азаров М.Я. Державна фінансова політика та прогнозування доходів бюджету України / М. Азаров, Ф. Ярошенко, Т. Єфименко та ін. – К.:НДФІ, 2004
9. Лазебник Л.Л. Сутність та компоненти фінансової політики / Л. Лазебник // Фінанси України. – 2006. – №1. – С.66-73.
10. Колесов А.С. Финансовая политика: цели и задачи / А. Колесов // Финансы. – 2002. – №10. – С.8-13.
11. Василик О.Д. Теорія фінансів: Підручник / О. Василик. – К.:НІОС, 2000
12. Федосов В. Фінансова реструктуризація в Україні: проблеми і напрями / В.Федосов, В.Опарін, С.Льовочкін. – К.:КНЕУ, 2002
13. Карпінський Б.А. Фінансова система: Навч.посібн. / Б.А.Карпінський, О.В.Герасименко. – К.: Центр навчальної літератури, 2003
14. Юрій С. Фінанси: підручник / ред..С.Юрія, В.Федосова. – К.:Знання, 2008
15. Мысляева И.Н. Государственные и муницыпальные финансы: Учеб.для студ.вузов по спец.061000 «Государственное и муницыпальное управление» / И. Мысляева. – М.:ИНФРА-М, 2003
16. Зарипов М.Р. Преобразование организационно-экономических отношений в системе государственных финансов / М.Р.Зарипов // Экономическая теория . – 2008. – №5 (42)
17. Даниленко А. Т.1: Фінансова політика та податкково-бюджетні важелі її реалізації / ред..А.І.Даниленко. – К.: Фенікс, 2008
18. Haldane A. A new approach to assessing risks to financial stability / A. Haldane, S. Hall, S. Pezzini. – April, 2007
19. Бзежинский З. Великая шахматная доска. Господство Америки и ее геостратегические императивы / З. Бзежинский. – М.: Международные отношения, 1999
20. Василик О. Фінансова безпека // Економічна енциклопедія: У 3 т. – Т.3 / О. Василик , С. Мочерний С. – К.: Вид.центр «Академія», 2002 – 952 с.